

טבילת עזרא בכלי

שנינו בפרק ארץ ישראל (מקואות ח' א') שטבילת עזרא כשרה במים שאובין: "מקואות העמים שבחוצה לארץ כשרים לבעלי קריין אפילו נתמלאו בקילון".

במשנה לא התברר אם ההיתר הוא רק לטבול במים שאובין הנמצאים בקרקע או אפילו לטבול בתוך הכלי עצמו, ומצאנו בזה מחלוקת בפרק מי שמתו (ברכות כ"ב): "חד אמר הא דאמר רבי יהודה 'ארבעים סאה מכל מקום' - לא שנו אלא בקרקע אבל בכלים לא, וחד אמר אפילו בכלים נמי", והסבירה הגמרא שלפי המתיר טבילה בכלים - זהו הריבוי שהתבאר בדברי רבי יהודה "ארבעים סאה מכל מקום", ולמ"ד שהטבילה אינה כשרה בכלי - הריבוי בדברי רבי יהודה אתי "לאתויי מים שאובין", ולא נפשט בגמרא כמו מי ההלכה.

לדעת הרמב"ם (ברכות ו' ה') טבילת ידים איננה כשרה במים שאובין "ואם הטבילן... או במים שאובין שבקרקע - לא עשה כלום, שאין המים שאובין מטהרין את הידים אלא בנטילה", וחלק עליו הראב"ד (שם): "זה אינו מחזור שהרי בעלי קריין טובלין בהן אף על פי שהן שאובין אם יש בהן ארבעים סאה בקרקע" - כלומר, כפי שטבילה דרבנן של בעל קרי כשרה במים שאובין - כך גם טבילת ידים שהיא תקנה דרבנן; לכאורה הדוגמא שכתב הראב"ד "מ' סאה בקרקע" אינה מחייבת לומר שהכריע במחלוקת שטבילת עזרא בכלי עצמו פסולה, שהרי בסך הכל את אותה דוגמא שהרמב"ם נקט לחומרא, שאף מים שאובין שבקרקע פסולים לטבילת ידים - כתב הראב"ד להקל, ודימה זאת למים שאובין הכשרים לטבילת עזרא, אולם יתכן שהיה מיקל אף בטבילת עזרא בכלי אם זה היה הנושא שהיה מדבר עליו¹, וכן ראיתי שפירש את דבריו המרכבת המשנה, שכתב שהראב"ד לא התכוין לפסוק שטבילת עזרא כשרה דוקא בקרקע, אלא "ל' דמלתא דפסיקא נקיט דלכו"ע מים שאובים שבקרקע כשרים".

אמנם בלחם משנה (ברכות ו' ה') נטה לומר שהראב"ד נקט לחומרא שהרי הדוגמא שנקט היתה "מ' סאה בקרקע" [ז"ל: 'ונראה שהראב"ד פסק כמ"ד דמכל מקום אתי לרבווי מים שאובים, ומפני כך כתב אם יש בהם מים ארבעים סאה בקרקע - כלומר ולא בכלים - זאת נראה כוונתו ז"ל, ומכל מקום קשה מה שהשיג על רבינו ז"ל כיון דרבנן פליגי על זה דר"י סתם - ומשמע דסברי דלא סגי במים שאובים, וטפי עדיף לפסוק כרבנן, ואולי רצה לפסוק כוונתה מדאמוראי פ' בגמרא דברי רבי יהודה ושקלו וטרו אליביה²], וכ"כ המג"א (תר"ו ט') בשם הראב"ד [לא זכיתי להבין איזה הכרח ראו בדברי הראב"ד שכוונתו לדייק שרק במ' סאה שבקרקע טובלים, ולא בכלי].

עוד מקור שציין המג"א להכרעה זו הוא הב"י בהל' נט"י (קנ"ט ט"ז) [לא זכיתי להבין מה כוונת המג"א, שהרי לא ראיתי בדברי הב"י שום תוספת על ציטוט לשונו של הראב"ד, וכיצד ניתן לדייק מדבריו שהבין שהראב"ד הכריע לחומרא, ואדרבא בהלכות ק"ש (פ"ח א') הביא הב"י את המחלוקת בגמרא ולא הכריע, וגם לא ציין שם שהראב"ד הכריע לחומרא³, ואף סיים הב"י את דינים אלו (לאחר הדין של טבילה בשאובין, ושל חצי בטבילה וחצי בנתינה) "וכיון דמידי דתקנתא דרבנן הוא נקטינן לקולא"⁴.

עוד סיוע לשיטה זו הוא בגליון הגר"א על הרמב"ם שסייע לרמב"ם מגמ' הפוסלת נט"י בשאובין (חולין ק"ז). 'אמר רב פפא האי אריתא דדלאי אין נוטלין ממנו לידים דלא אתו מכח גברא' [דפירש הרשב"א 'אין מטבילין בה את הידים דהו להו שאובין'], וכתב הגר"א 'אלא שי"ל לדעת הראב"ד דהתם בכלי המחובר לקרקע, וכמ"ד בקרקע אין בכלים לא'; ומוכח שלדעת הגר"א הראב"ד מוכרח לסבור כמ"ד הפוסל טבילת עזרא בכלי - ולכן לא מועילה טבילת ידים באריתא דדלאי, וממילא כוונת הראב"ד שבעל קרי טובל ב'ארבעים סאה בקרקע' - היא בקרקע דוקא ולא בכלי, וכך גם ביאר בספר חיבור לטהרה את דעת הראב"ד על פי הבנת הלחם משנה.

בגליון רעק"א על הרמב"ם ציין את מקורו של הראב"ד מהמשנה דלעיל [מקואות ח' א']; אינו נלענ"ד שכוונת רעק"א לראות במשנה מקור להכרעת הראב"ד עפ"י הלח"מ שטבילת עזרא היא רק בקרקע ולא בכלי מחמת דיוק המשנה שמכשירה טבילת עזרא במקואות ארץ העמים ולא כתבה היתר גם בכלי - כי הרי במשנה רק כתוב שטבילת עזרא בשאובין כשרה ולא מיירי כלל מענין טבילה בתוך כלי⁵, ואף שהדוגמא שצינו במשנה היא של מקוה שנתמלאה בקילון אולם אין הכרח לומר שהמשנה סתמה שטבילת עזרא בכלי פסולה - כי המשנה רק נקטה את הדוגמא המצויה של טבילה בקרקע כי סוף סוף לא היה זה מצוי בזמנם שתהיה אפשרות לטבול בכלי כל כך גדול (לפני המצאת חביות הפלסטיק הגדולות), ובפרט שנושא המשנה היה השוואה בין מקוה הכשרה לטבילת עזרא למקוה הכשרה לטבילת נדה - ובודאי שלא יכלה לנקוט דוגמא של טבילה בכלי⁶; ונלענ"ד שגם רעק"א לא נתכוין לומר שהראב"ד פסק כמ"ד טבילת עזרא בכלי פסולה, אלא כל שציין שסתם משנה דמקואות היא מקורו של הראב"ד - היה רק כלפי דברי הראב"ד שטבילת עזרא כשרה בשאובין (ולא כלפי הנדון של קרקע/כלי), ומה שלא ציין לגמרא מפורשת בברכות - ששתי הדעות מסכימות שטבילה זו כשרה בשאובין - היא כי הוטב בעיניו למצוא את המקור במשנה - שיתכן שהיה היתה גם מקורם של האמוראים; ניתן להוסיף על כך שבא גם לתרץ את קושיית הלח"מ מדוע הראב"ד פסק כרבי יהודה המכשיר טבילה בשאובין ולא כרבנן הפוסלים - וקמ"ל רעק"א שמקור הפסק היה בסתם משנה דמקואות המכשירה טבילה בשאובין; אמנם

כשבמג"א (פ"ח א') כתב 'ומ' סאה שאובין כשרים לטבילה זו' - הוסיף בגליון רעק"א 'בקרקע', וציין את מקורו במג"א תר"ו ט'; גם המ"ב (פ"ח ד') כתב את הוראת המג"א, ומשמע מסיפור דבריו שנקט כוותיה.

בספר חיבור לטהרה (הל' נט"י קנ"ט הערה כ"ז [שנת תרנ"ח]) תמה מדוע הראב"ד החמיר בדבר, והראה לו פנים [שסובר שהפסול שיש בטבילת ידים באריאת - הוא משום דהוי כלי, והוא כמ"ד שהריבוי מ' סאה מ"מ אתי לאתויי טבילה בשאובין אך לא בכלי], ומ"מ כתב שמהאו"ז (נט"י סי' ס"א) משמע שמועילה טבילת עזרא בכלי, כי האו"ז פירש שכוונת התוספתא המשווה טבילת ידים וכלים לטבילת אדם - היא רק להצריך בכולם מ' סאה, אך לגבי טבילה בתוך כלי - רק קידוש ידים שהוא מן התורה אסור בתוך כלי, אולם נט"י וטבילת עזרא שהן מדרבנן - מותרים בתוך כלי [כדעת בה"ג הסובר ששכשון ידים בכלי נחשב כנט"י]; לא זכיתי להבין את כוונתו שבתחילה תמה מדוע הראב"ד החמיר בדבר, והראה מקור להחמיר מאריאת דדלאי, ולאחר מכן כתב 'בדברי הראב"ד נחא לענ"ד דברי האו"ז, והקשה על האו"ז שהתיר לטבול ידיו בכלי כדעת בה"ג, והסביר שטבילת עזרא ונט"י שהן מדרבנן אינן דומות לטבילת נדה וקידוש ידים שהן מדאורייתא, וממילא התיר טבילת עזרא בכלי - ומה היתה כוונתו במ"ש שבדברי הראב"ד נחא דברי האו"ז?⁷

לאחר זמן ראיתי את סיכום הדברים בנחל אשכול (ריש הלכות ק"ש), וז"ל: "רבנו פה לא דיבר מאומה אי מהני טבילה בכלי בבעל קרי, ובברכות פלוגתא דאמוראי, ומג"א הביא ב"י בשם הראב"ד דוקא בקרקע, והמעין בראב"ד יראה דלא נחית כלל לדין זה אלא בא להשיג על הרמב"ם שכתב שאין טבילת ידים בשאובין, וכתב הראב"ד שאינו כן, שהרי יש טבילה לבעל קרי בשאובין, ולרווחא דמלתא נקיט בקרקע - דלכל האמוראים מהני עכ"פ בקרקע; ולענ"ד כיון דפלוגתא דאמוראי הוא - הוה למיזל לקולא כמו באבועי דרב פפא 'חציו בטבילה' - שנכנס חציו תוך מקוה, 'חציו בט' קבין' - אי מהני לבעל קרי, וכתב בית יוסף כיון דטבילת בעל קרי תקנתא דרבנן אזלינן לקולא בספיקא דרב פפא, ולא ידעתי מאי שנא האי ספיקא מספיקא דרב פפא; ממתניתין 'מקואות שבחו"ל כשרים לבעל קרי אפילו נתמלאו בקילון ומשם יורד למקוה' - לא מוכח דבעינן קרקע, דבקילון נמי לאו דוקא דשאובין ממש כשרים כמ"ש תו"ט - אלא דיבר בהוה שכך היתה דרכם למלא בקילון, והוא הדין דליכא לאוכוחי מדנקט 'מקוה' - דפסול בכלי, ד'מקוה' דנקט היינו טעמא נמי שדיבר בהוה שלא שכיח כלי גדול לטבילת כל גופו, ואי לא תימא הכי תיקשי למאן דאמר בברכות בכלי נמי שרי, וצ"ע, עכת"ד, ושמחתי שכיוונתי לרוב דבריו.

עוד הראוני מ"ש בשו"ת דברי יששכר (או"ח ה') [להרב ישכר בעריש בענדין, שנת תר"ע] שתמה על המג"א ורעק"א דמאחר והוי פלוגתא בדבר - מדוע נחמיר; וכן נראה מגמ' (ברכות כ"ב) 'רבי זירא הוה יתיב באגנא דמיא [פירש"י 'בגיית'] בי מסותא... מה ארבעים סאה בטבילה ולא בנתינה...' דמשמע שמ' סאה מועילים אפילו בכלי; וכן נראה מהגמ' שם 'אמר להו רב הונא לרבנן רבותי מפני מה אתם מזלזלין בטבילה זו? אי משום צינה אפשר במרחצאות, אמר ליה רב חסדא וכי יש טבילה בחמין' והשיטמ"ק גרס 'וכי יש טבילה בכלים' - והרי הלכה כרב הונא שהוא רבו של רב חסדא; וגם המג"א ציין את מקורו בב"י - שכלל לא הביא את דברי הראב"ד אלא רק את המחלוקת שבגמרא, וא"כ אדרבה משמע מדעתו להקל בדבר, וגם כשהב"י מביא בסי' קנ"ט נידון זה - הרי רק משיג על הרמב"ם, ואין הכרע שפוסל בכלים; והמשיך לכתוב שמדסתמה המשנה היתר במקוה ולא הוסיפה שגם בכלים - משמע לחומרא, אך מעמיד אותה רק בטבילת בעל קרי לתרומה - ולתורה כשר בטבילה בכלי; ומסיים שמאחר ובזמננו אינו אלא ספק מנהגא בעלמא שלא מן הדין - אין שום סברא לחוש לחומרא במקום פלוגתא.

כשבאים להכריע בזה למעשה, יש לזכור שמדובר במחלוקת הפוסקים הקשורה רק למנהג טוב שאין בו שום סרך איסור - ובכל כה"ג בפשטות רגילים בעלי ההוראה לנקוט כדעת הפוסקים המקילים.

באם מעוניין לבנות את המקוה מכלי באופן שכשר לכו"ע - יש לנקבו ואח"כ לקובעו בקרקע, אלא שיש להביא בחשבון שניקוב הכלי ואיטומו עלול להביא בהמשך הזמן לזחילת המים מהכלי, ונמצא שההידור בניקוב עלול להביא לידי פסול גמור [פסול זוחלין אמור אף לגבי טבילת עזרא], ומצד שני יש להביא בחשבון שגם אם יוצר פסול גמור - אין כאן שום חשש איסור כי טבילת עזרא היא הידור מצוה בלבד, וצריכים שאלת חכם למעשה.⁸

בשיעור הנקב המוציא את הכלי מדין כלי יש לי מבוכה למעשה, דהשו"ע (יו"ד ר"א ז') היקל שאינו פוסל את המקוה ואף כשר לטבול בו - אם ניקב את הכלי נקב המטהרו, והרמ"א כתב שיש להחמיר כדעת הרא"ש והטור להצריך נקב כשפוח"נ [ועוד הוסיפו שיש לקובעו בקרקע או לפקוק את הנקב בסייד ובבנין, אך סתימה בסייד גופסית עדיין פוסלת - עד שיקבעו בארץ או יבנה, ואם הוליכו על גבי הארץ ועל גבי הסייד ומירח בטיט מן הצדדין - ה"ז כשר], והש"ך (ר"א כ"ה) ביאר שצריכים גם נקב המטהרו וגם 'שיקבע בארץ או שיהא בו הוכחה שהוא דבר של בנין ולא דבר של כלי', לכן מועילה פקיקה של סיד ובנין - דהיינו

אבנים כעין בנין, או הושבת הכלי על סיד וגפסית היושבים על הארץ ומירוחו בטיט מהצדדים כדי לקובעו אף שלא קברו בארץ או בנאו - כי הסיד שעל הארץ הוא כארעא סמיכתא, אבל סתימה בסיד לבד ללא אבנים או צורות - אינה דרך בנין ונחשב ככלי ופוסל ופסול; העקרון העולה מכך הוא שלא די בסתימת הנקב אלא צריכים שכלי זה יחשב כדרך בנין, דהיינו שיהא קבור בקרקע או בדרך בנין.

בספר פתחי מקואות (א' כ"ג [הגר"י בלוי זצ"ל]) ביאר ששיעור הנקב המבטל מקבלת טומאה בכלי חרס הוא כמוציא זית, ובכלי עץ ואבן - הוא כמוציא רימון [נחלקו הצמח צדק ושו"ע הרב האם בקיאים בשיעור כמוציא רימון או שיעשו טפח על טפח; הנקב צ"ל במקום אחד ולא ע"י צירוף; הנקב צ"ל בשוליים כך שלא יחזיק מים כלשהו; אם יש הפסק אויר אינו נחשב קביעות לקרקע]; בספר 'אור מאיר' (חלק ב' ר"א ז') יעץ כעצה מעשית לנקב את הכלי כמוציא רימון, להושיבו בתוך שכבת בטון עד שתבצבץ דרך הנקב, ולצקת רצפת בטון בתוך הכלי כך שתתאחד עם הבטון שתחת הכלי, אלא שכתב שיש להתיר זאת רק כלפי נידונים דרבנן כגון טבילת עזרא או כלי זכוכית, אך כלפי טבילה דאורייתא כנדה או כלי מתכת - יש לחשוש לחשש המצוי למעשה שבעת קביעת הכלי - הנקב לא יהיה במקום הנמוך ביותר וממילא עדיין יחשב ככלי קיבול שהקביעה בקרקע לא תתיר אותו, ועוד יש לחוש לדעת הראב"ד שכל קביעת כלי מנוקב מועילה רק כדי לטבול בו אם יהא מושק למקוה כשרה; כלפי החשש הראשון לכאורה הפתרון הטכני הוא לא לנקבו באמצעו אלא באחד מקצותיו - ולקובעו מראש בהטיה משופעת כלפי מקום זה.

מו"ר הגר"מ קורן שליט"א אמר לי בשם הגר"ד מינצברג זצ"ל שיש ספק בגודל הנקב המטהר את הכלי - ולכן יצטרכו לנקבו ברובו; חשש זה לכאורה נובע משיטת רש"י על הגמ' שבת (צ"ה:) 'ניקב כמוציא רימונים טהור מכלום, ואם הוקף צמיד פתיל - עד שיפחת רובו, אמר רב אסי שמעתי כלי חרס שיעורו כמוציא רימון, אמר ליה רבא שמא לא שמעת אלא במוקף צמיד פתיל, והא רבא הוא דאמר מוקף צמיד פתיל - עד שיפחת רובו? לא קשיא הא ברברבי והא בזוטרי', ופירש"י 'ברברבי - ברובו, זוטרי - כמוציא רמון בטל ליה מכלי'; אמנם הרמב"ן (שבת צ"ה:) ותוס' (שבת צ"ו.) חלקו על רש"י, וכתב הרמב"ן ה"פ בזוטרי - רוב שהוא פחות ממוציא רמון, ברברבי - מוציא רמון ולחומרא, והוסיף הרמב"ן לפרש לדעת תוס' 'שיעור זתים - לעומד לאוכלין סתם, והוסיפו בגמרא במיוחד לרמונים - מוציא רמון, ובזוטרי - רובו והוא שמיוחד לרמונים... חבית שנקבה בכונס משקה קאמר דהא עשויה היא למשקין...' - כך שלראשונים אלו אין כלל ספק שלכל היותר די בנקב כמוציא רימון [ומו"ר הקשה על רש"י מהירושלמי שהכשירו את הים של שלמה ע"י נקב כמוציא רימון, והיה מקום לחלק ששם הרי היה מושק למעיין ולכן היה די בזה דדומה לטבילה בכלי שבתוך מקוה - אלא שקשה מדוע הצריכו כמוציא רימון ולא היה די בכשפה"נ], וצ"ע למעשה.